

Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa

Aila-Leena Matthies

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstakti

Artikkelissa analysoidaan osallistumisparadigmaa hyvinvointipalveluissa. Teoreettisen analyysin empirisenä kaukupohjana ovat kirjoittajan osallistumistutkimukset sekä kansalliset ja kansainväliset osallistumishjelmat. Analyysin välineenä sovelaan kriittisen teorian traditioon kuuluvaa, Max Horkheimerin ja Theodor Adornon luomaa valistuksen dialektiikan käsitettä. Siihen sisältyy sekä valistuksen lupaus että petos. Osallistumiseen hyvinvointipalveluissa kytkeytyy lupaus demokratisoitumisesta, palvelujen paranemisesta ja kuulluksi tulemisen kokemuksesta. Osallistumisen lupaukset voivat kuitenkin kääntyä petokseksi, jos palvelujärjestelmä valjastaa osallistumisparadigman esimerkiksi hallinnan välineeksi tai oikeuttamaan julkisen vastuunkannon vetäytymistä. Kuulluksi tuleminen ja osallisuus paljastuvat petokseksi myös silloin, jos ne jäävät vain osallistumishankkeen aikaisiksi kokeiluiksi. Olennainen kysymys on, saavatko palvelujen käyttäjät osallistumisensa myötä pysyvästi parempaa elämää ja aitoja vaikutusmahdollisuuksia. Joukkopetoksen uhasta huolimatta osallistumisen lupauksista ei pidä luopua valistuksen utopiana. Yhteiskuntatieteellisten tutkijoiden ja ammattilaisten on reflektoitava, tulevatko ne vedetyksi mukaan osallistumisen petokseen vai voivatko ne edistää demokratisoivan osallistumisen lupausta.

ASIASANAT: Hyvinvointipalvelut, osallistuminen, osallistumisen lupaus ja petos, osallisuus, valistuksen dialektiikka.

Johdanto

Kansalaisosallistumisesta ja asiakkaiden osallisuudesta¹ on viime vuosikymmeninä puhuttu hyvinvointipalvelujen yhteydessä kasvavin äänenpainoin. Niiden toteutumiseen on suunnattu

runsaasti tutkimusta ja käytännön kehittämishankkeita. Eri ministeriöiden alaisina on toiminut kymmenkunta työryhmää tai toimikuntaa tehtävänänsä edistää poikkihallinnollisesti osallistumista, kansalaisyhteiskuntaa ja vaikuttamista. Kuntaliiton *Uusi kunta 2017* -ohjelmassa kuntalaisille halutaan avata uusia osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia myös kansalaisina, ei vain palvelujen kuluttajina (Möttönen 2010, 11). Osallistumishankkeiden koordinointiin on perus-

1 Sisällytän keskusteluun osallistumisparadigmasta sekä osallisuuden (*involvement*) että osallistumisen (*participation*). Näiden termien erosta tarkemmin, ks. esim. Närhi, Kokkonen & Matthies 2013, 113; 2014, 232–233.

tettu uusia ohjelmia (THL 2015). Euroopan unioni suuntaa keskeisessä strategia-asiakirjassaan *EUROPE 2020* (European Commission 2010) erilaisiin lippulaivahankkeihin kohti älykästä, kestäväää ja osallistavaa kasvua. Sosiaali- ja terveystaloudellaisissa kansallinen kehittämisohjelma *KASTE* on alleviivannut osallisuuden vahvistamista monin eri tavoin jo koko ohjelman olemassaolon ajan (STM 2008; 2012a). Uudistettuun sosiaalihuoltolakiin on lisätty osallisuuden vahvistaminen yhdeksi lakisääteliseksi tehtäväksi varsin johdonmukaisesti (Finlex 1301/2014). Sen ensimmäisen pykälän mukaan lain tarkoitus on ”vähentää eriarvoisuutta ja edistää osallisuutta”, ja erityisesti sosiaalipalvelujen ammatillisen henkilöstön odotetaan edistävän ja ylläpitävän osallisuutta. (Eml. § 3; myös STM 2012b).

Voidaan siis tulkita, että osallistumiskeskustelusta on tullut yhteiskunnan eri alueilla vaikuttava oma paradigmansa, mutta aivan erityisesti se tulee esiin hyvinvointipalveluissa (esim. Beresford 2001; Evers & Guillemard 2013; Johansson & Hvinden 2007; Matthies & Uggerhoej 2014). Kansainvälisessä keskustelussa osallistumisparadigman yhteydessä on ryhdytty puhumaan jopa *osallistumisyhteiskunnasta* (*participation society*, ks. Horstman ym., tulossa; Knijn & Hopman 2015). Alankomaiden kuningas Willem-Alexanderin kerrotaan julistaneen, että hyvinvointivaltio on mennyt ja tehnyt tilaa osallistumisyhteiskunnalle (The Independent 17.3.2013). Hyvin vähän on kuitenkin valaistu sitä, mitä osallistumisella tai osallisuudella konkreettisesti tarkoitetaan, mikä on sen tavoite vai onko se arvokas tavoite itsessään (Närhi & Kokkonen 2014).

Artikkelissa käytävä keskustelu on luonteeltaan teoreettis-käsitteellistä. Se kuitenkin reflektoi metatasolla viimeaikaisia julkisen sektorin, erityisesti hyvinvointipalvelujen osallistumishankkeita sekä kirjoittajan omia empiirisiä osallistumistutkimuksia (mm. Kattilakoski, Matthies & Rantamäki 2011;

Närhi, Kokkonen & Matthies 2013; 2014; Matthies 2002; 2014a; Matthies, Järvelä & Ward 2000; Matthies, Närhi & Ward 2001; Matthies & Kauer 2004; Matthies & Rantamäki 2013; Matthies & Uggerhoej 2014). Osallistumisen paradigmaa muilla poliittikkasektoreilla ei tässä yhteydessä käsitellä. Analysoin hyvinvointipalvelujen osallistumisparadigmaa ”valistuksen projektin” jatkumona, hyvinvointipalvelujen uudistusliikkeenä. Osallistumisparadigman vertaaminen valistuksen projektiin on kiinnostavaa, sillä molemmissa voidaan tunnistaa dialektisuus eli mahdollisuus kahdensuuntaiseen kehitykseen ja tavoitteen kääntymiseen itseään vastaan. (Horkheimer & Adorno [1947]2006). Frankfurtin koulukunnan Max Horkheimer ja Theodor Adorno avasivat kriittisemmän näkökulman valistukseen juuri valistuksen dialektiikan käsitteellä (Adorno & Horkheimer [1947]1969; emt.). Valistuksen dialektiikan mukaan jatkuvaan yhteiskunnalliseen uudistumiskehitykseen sisältyy erilaisia edistymisen lupauksia, mutta lupauksilla on myös taipumus kääntyä petoksiksi. Horkheimerin ja Adornon ajattelua soveltaen analysoin, millaisia lupauksia hyvinvointipalvelujen osallistumisparadigmaan sisältyy ja missä määrin osallistumisen petosta on tunnistettavissa. Lopuksi arvioin, millaisia johtopäätöksiä havainnoistani voi tehdä osallistumisen kehittämiseksi edelleen.

Osallistumisparadigman lupaukset

Kantilaisen valistuksen projektin mukaan on mahdollista, että ihmiskunta kehittyi järjen, tiedon ja holhouksesta vapautumisen ansiosta kohti yhä edistyneempää ja onnellisempaa tilaa (Kant [1784]1995, 87; Kant [1798]1995, 113). Kun 1990-luvulta lähtien vilkastunut keskustelu osallistumisparadigmasta tulkitsee analogisesti valistuksen lupauksena, siinä voi jopa tunnistaa kriisin partaalla horjuneen hyvinvointivaltion pelastusmahdollisuuden ja korjausliikkeen: osallistumisparadigmalla halutaan palauttaa valtaa takaisin

kansalaisille, lisätä varsinkin alistetussa asemassa olevien vaikutusmahdollisuuksia ja huomioida asiakkaat paremmin palvelujen järjestämisessä (Gretschel & Kiilakoski 2012; Rosenberg 2007). Yhteiskuntaa ja sen palvelujärjestelmää pyritään demokratisoimaan ja etsimään siihen uusia deliberatiivisia kansalaislähtöisiä tapoja (Raisio & Vartiainen 2011). Paradigma on erityisen lupaava, sillä käytännössä kaikki vallalla olevat hyvinvointipoliittiset suuntauukset (Evers & Guillemard 2013; Matthies 2014b) vannovat osallistumisen nimeen. Osallistumisen paradigmalla ei pitäisi siis olla vastustajia.

Muun muassa Patrick Sturgis (2014) ja Andy Stirling (2008) ovat analysoineet *osallistumisteknologiaa*, jonka avulla politiikka, tiede ja teknologia etsivät yhteiskunnallista legitimaatiota omille ratkaisuilleen. Erilaisilla teknologisilla välineillä ja digitaalisilla foorumeilla yleisölle avataan mahdollisuus osallistua julkiseen keskusteluun tekeillä olevista ratkaisuista. Teknologiat tekevät osallistumisen ja omien mielipiteiden ilmaisun helpommaksi, ja teknologia myös sisältää lupauksen osallistumiskanavien saavutettavuudesta ja tasa-arvoisuudesta. Hyvinvointipalvelujen kontekstissa osallistumisparadigmaan sisältyvää valistuksen utopiaa voidaan konkretisoida lukuisin esimerkein. (esim. Gretschel & Kiilakoski 2012; Kananoja, Niiranen & Jokiranta 2008; Laitinen & Niskala 2013; Matthies & Uggerhoej 2014; Valokivi 2008). Niiden pohjalta voi olettaa, että osallistuminen on yksilön, palvelujen ja kokonaisyhteiskunnan kannalta lähtökohtaisesti myönteistä ja että sen lisääminen on kannatettavaa.

Suomalaisen hyvinvointivaltion historiaan on jo pitkään sisältynyt demokraattinen ajatus eri kansalaisryhmien mahdollisuudesta vaikuttaa sosiaalipolitiikan muotoutumiseen. Samalla tämä on kuitenkin nähty myös haasteellisena asiantuntijavaltaisen rationaalisen suunnittelun näkökulmasta (Kettunen 2001, 26). Suoran osallistumisen

kanavana on pidetty pikemminkin kansalaisjärjestöjä, mutta niiltäkin on edellytetty yhteistointintaa julkisten toimijoiden ja valtion kanssa (Matthies 2007). Nyt osallistumisen ja osallisuuden lisääminen onkin nimetty uudella tavalla selkeäksi hyvinvointipalvelujen kehityssuunnaksi, joka haastaa tarpeellisiin uudistusaskelisiin.

Jäsenmän osallistumisen lupauksia kolmesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin lupaukset kohdistuvat kokonaisvaltaiseen ja yleiseen hyvinvointipalvelujen demokratisoitumiseen. Toiseksi luvataan, että yksittäisiä palveluja ja niiden toimintaa voidaan parantaa asiakkaiden osallistumisen ansiosta. Lisäksi osallistumiseen sisältyy lupaus siitä, että myös yksilötason palveluprosesseissa ihminen otetaan paremmin huomioon ja hän tulee kuulluksi.

Lupaus demokratisoitumisesta

Kansalaisten arjen yhteys poliittiseen järjestelmään konkretisoituu juuri hyvinvointipalvelujen kautta. Hyvinvointipalvelujen piirissä on myös kansalaisia, joiden demokraattiset oikeudet toteutuvat yhteiskunnassa kaikkein heikoimmin. Mitä huonommassa asemassa kansalainen on, sitä keskeisempiä hyvinvointipalvelut ovat hänen osallisuudelleen (Matthies 2014a). Nimenomaan hyvinvointipalveluiden demokraattisten rakenteiden elävyyks ja osallistumismahdollisuudet peilaavat laajemminkin yhteiskunnan kokonaistilaa. Siksi hyvinvointipalveluiden asiakkaiden mahdollisuus osallistumiseen ei pitäisi olla kiinni vain irrallisista hankkeista eikä yksittäisen työntekijän tahdosta (Beresford 2009).

Emansipatorinen osallistumista edistävä valistusajattelu hyvinvointipalveluissa on eri aikoina saanut alkunsa yhteiskunnallisista liikkeistä ja ryhmistä, jotka ovat vaatineet demokratisoitumista sekä toisenlaisten näkökulmien ja kokemuksellisen asiantuntijuuden huomioimista. Usein ne ovat myös omalla toiminnallaan havainnollista-

neet uutta osallistumisen kulttuuria. Toisaalta ne edellyttävät myös järjestelmää, joka antaa niille tilaa. Jason Annetts ja kumppanit (2009) näkevätkin, että liikkeet ovat olleet keskeisiä liikkeellepaineivia voimia hyvinvointivaltion uudistamisessa vuosikymmenien ajan, vaikka ne alun perin ovat syntyneet hyvinvointivaltiota kritisoivina protesteina (myös Siisiäinen 1992). Ne ovat nostaneet esille esimerkiksi toimeentuloa, sukupuolten tasa-arvoa, vammaisten oikeuksia, rasismia, seksuaalisuutta, ympäristöä tai asumista koskevia epäkohtia. Niiden pitkäaikainen vaikutus perustuu asiantuntijatiedon haastamiseen kansalaisten omalla kokemustiedolla. Ne ovat muuttaneet hyvinvointivaltiollisia käytäntöjä osallistavampaan ja avoimempaan suuntaan. Vastaavasti kansalliset ovat muuttuneet tietoisemmiksi, aktiivisemmiksi ja taitavammiksi vaikuttajiksi palvelujen passiivisen vastaanottamisen sijaan. (Annetts ym. 2009, 249–250; myös van Berkel ym. 1998.)

Kansalaisliikkeiden ohella osallistumisparadigman voimistumista hyvinvointipalveluissa ovat vauhdittaneet yleisempi demokratian uudistamista vaativa keskustelu ja deliberatiivinen käänne (Deliberatiivisen demokratian instituutti 2014; Dzyzek 2000; Raisio & Vartiainen 2011; Rosenberg 2007). Tähän liittyen Suomessa on kehitetty esimerkiksi e-demokratiaa, kansalaisraateja, kansalaisfoorumeita ja erilaisia dialogisia menetelmiä ratkomaan yhteisiä kiperiä kysymyksiä (Matthies & Rantamäki 2013; Valkama & Raisio 2013). Demokratiakeskustelun uusia muotoja voi positiivisesti tulkita osana valistuksen projektia, ja ne voidaan nähdä myös modernin yhteiskunnan itse itseään korjaavina mekanismeina.

Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistustyöryhmä (STM 2012b) katsoikin, että palvelujärjestelmän uudistamisessa ei ole kyse vain siitä, kuka tuottaa ja maksaa palvelut, vaan ”lisäksi kyse on kunnallisen demokraattisen järjestelmän legitimitetistä ja kansalaisten mahdollisuudesta

osallistua oman kuntansa asioiden suunnitteluun ja hoitamiseen” (emt., 88). Työryhmä katsoi, että parhaimmillaan hyvinvointipalvelut vahvistavat ihmisten mahdollisuuksia toimia täysivaltaisina yhteiskunnan sekä yhteisön jäsenenä ja aktiivisina toimijoina. Hyvinvointipalvelut eivät ole vain lopputuote, vaan prosessi, johon osallistuminen rakentaa paikallista yhteisöllisyyttä ja demokratiaa. Merkillä pantavaa on, että kyseinen ajatus näyttää puuttuvan kokonaan sosiaali- ja terveydenhuollon rakenneuudistuksesta (ns. sote -uudistus), joka oli käynnissä jo sosiaalihuoltolain uudistamisen aikaan. Äitiys- ja lastenneuvolat, päiväkodit, koulut, sosiaalivirastot, terveyskeskukset, vammaisten kuljetuspalvelut, mielenterveys- ja päihdepalvelut sekä vanhusten palvelut ovat osallistuneet tiiviisti Suomessa asuvien ihmisten arkeen. Osallistumiskeskustelun näkökulmasta palvelut ovatkin parhaimmillaan olleet osallisina ihmisten elämässä, ei niinkään päinvastoin. Vastaavasti demokratia on parhaimmillaan silloin, kun kansalaiset kokevat yhdessä omistavansa palvelut. Nobelin talouspalkinnon saanut Eleonora Ostrom (1990) on osoittanut, että paikallinen demokraattinen hallinta on kestävin tapa pitää huolta yhteisistä resursseista ja säännellä niiden käyttöä taloudellisella tavalla.

Osallisuuden lupauksen täyttyminen on mahdollistavien rakenteiden lisäksi kiinni viranomaisten ja kansalaisten välisen vuorovaikutuksen laadusta. Maaseudun palveluihin ja kansalaisosallistumiseen kohdistuneessa hankkeessa asukkaat kokivat, että kansalaisfoorumit ja kyläraadit ovat jo sellaisenaan välttämättömiä tilanteessa, joka huokuu epävarmuutta palvelujen jatkumisesta. Yhteisiin keskustelutilaisuuksiin sisältyi lupaus avoimuudesta, luottamuksen kulttuurista ja yhteisestä sosiaalisesta todellisuudesta. (Rantamäki 2013.)

Markkinoistuvien hyvinvointipalvelujen rakenteellista demokratiavajetta on pyritty korjaamaan

suoran demokratian toimintamalleilla useissa Euroopan maissa. Hyvinvointipalvelujen ja kansalaisten välistä suhdetta pohtinut Adalbert Evers (2009) paikantaa ”sivistisyhteiskunnan” (*civic society*) viittaavan kielellisesti siihen, että yhteisistä asioista käydään julkista vuoropuhelua kansalaisyhteiskunnan (*civil society*) kanssa (myös Matthies 2014b). Osallistumisen lisääminen sisältää siis lupauksen palvelujen demokratisoitumisesta iteisarvoisena tavoitteena sekä takeena palvelujen järkipäiselle ja sivistyneelle toiminnalle. Roland Roth (2011) korostaakin, että alun perin demokratian lupaus perustui oletukseen siitä, että neuvotteleva, eri näkökulmia integroiva järjestelmä on oppiva, refleksiivinen ja itseään korjaava.

Lupaus palvelujen ja oman hyvinvoinnin paranemisesta

Kun edellä tarkastelin osallistumisen lupausa hyvinvointipalveluissa osana laajempaa yhteiskunnallisen demokratian kysymystä, tarkastelen sitä jatkossa kansalaisten oman osallistumisen merkitysten näkökulmasta. Oletan, että osallistumisparadigman mukaiset reformit tavoittelevat sellaisia muutoksia, jotka ovat osallistujiksi toivottujen kansalaisten kannalta mielekkäitä. Pohdin, millaisten lupauksen varassa hyvinvointipalvelujen käyttäjät osallistuvat palveluja kosviin erilaisiin toimintoihin kuten asiakasraateihin tai kohtaamispaikkoihin sekä mitä he olettavat ja kokevat saavansa tästä osallistumisesta. Lupaukset voivat kohdistua laajempiin yhteiskunnallisiin muutoksiin, konkreettiseen palvelujen paranemiseen, oman hyvinvoinnin lisääntymiseen tai yksittäisiin arkisiin kohennuksiin elinympäristössä.

Sekä lähiöiden että maaseudun osallistumishankkeissa (Kattilakoski, Matthies & Rantamäki 2011; Matthies & Kauer 2004; Matthies, Närhi & Ward 2001; Matthies & Rantamäki 2013) osallistumisen lupauksena on varsin konkreettisesti se, että sillä saadaan aikaan toivottua muutosta tilanteessa, jossa asioiden koetaan muutoin mene-

vän huonompaan suuntaan. Kun keskustelimme haastattelujen tuloksista niihin osallistuneiden työttömien nuorten ja palvelujen työntekijöiden kanssa, nuoret ehdottivat itse, että heidän ja työntekijöiden pitäisi lähteä yhdessä kertomaan todetuista epäkohdista päättäjille, koska ”muuten ei mikään muutu”. Osallistumisen ansiosta nuoret liittoutuivat sellaisen tahon kanssa, joka oli aiemmin koettu vastapuoleksi. (Närhi, Kokkonen & Matthies 2013; 2014.)

Osallistumisen lupaus toivotun muutoksen saavuttamisesta perustuu oletukseen, että päätöksentekijät joutuvat harkitsemaan ratkaisuja tarkemmin asiakkaiden kannalta, kunhan asiakkaat tuovat kantaansa kuuluville. Asiakkaiden näkökulmasta vaikuttamiseen osallistuminen ei ole reaktio vain johonkin abstraktiin tulevaisuushuoleen, vaan se nousee palvelujen tarvitsijan kokemasta konkreettisesta menetyksestä tai uhasta arjen selviytymiselle. (Matthies & Rantamäki 2013.)

Kun kysyimme työttömyyttä ja köyhyyttä kohdanneen lähiön asukkailta, mikä motivoi heitä osallistumaan vuosien ajan lähes päivittäin vapaaehtoistoimintaan yhteisen kohtauspaikan ylläpitämiseksi, vastaukset liittyivät yhteisöllisyyteen yksinäisyyden vaihtoehtona, vastavuoroiseen arkiseen apuun sekä erilaisiin arkea värittäviin tapahtumiin (Matthies 2003). Osallistuminen tuo siten lupauksen oman hyvinvoinnin konkreettisesta kohentumisesta. Tutkijat arvioivat, että merkityksellistä on myös oman yhteisöllisen toimijuuden tunnistaminen ja tunnustaminen sekä mahdollisuus mobilisoida omia toiminnallisia kompetensseja, kuten käytännön osaamista, luovuutta tai hiljaista tietoa. (Matthies 2014a; Matthies & Kauer 2004.) Joskus lupauksena voi olla tukityöpaikan saaminen. Työttömät nuoret kertoivat vastaavista myönteisistä kokemuksista osallistuessaan heille suunnattujen työpajojen toimintaan aktivointisuunnitelmansa osana (Närhi, Kokkonen & Matthies 2013).

Yksittäisen palvelunkäyttäjän ensimmäinen osallisuuden askel on päätös lähteä hakemaan tarvitsemaansa apua. Se perustuu lupaukseen siitä, että haettavan avun välityksellä tärkeäksi koettu asia muuttuu paremmaksi. Tämä on oletus myös silloin, kun asiakas suostuu mukaan osallistumishankkeeseen, palautelomakkeen täyttöön, haastattelututkimukseen tai vertaistuen tarjoajaksi. Yhteisöllisen osallistumisen avulla oma elämä voi merkityksellistyä ja oma toimijuus löytyä. Osallistumisparadigmaa soveltavien hankkeiden ja ohjelmien pitäisi siis alusta alkaen sitoutua vastaamaan siihen odotukseen, että tarkoitus on todella muuttaa jotakin olennaista rakenteissa ja toiminnassa nimenomaan niiden toiveiden ja ideoiden pohjalta, joita osallistujat tuovat kehittämis- tai tutkimushankkeeseen.

Lupaus asiakkaiden oman äänen kuulluksi tulemisesta

Osallistumisparadigman anti hyvinvointipalveluissa näyttää eri tutkimusten pohjalta kulminoituvan nimenomaan kokemusperäisen tiedon tuottamiseen ja sen soveltamiseen palvelujen kehittämisessä (esim. Laitinen & Niskala 2013; Närhi, Kokkonen & Matthies 2013; 2014). Hyvinvointipalvelujen kehittämisessä kokemuksellista tietoa on viime aikoina sovellettu johdonmukaisesti (esim. sosiaalihuollon lainsäädännön uudistustyöryhmä, STM 2012b). Kehittämistyössä osallistuminen nähdään sekä kansalaisten vaikuttamisena päätöksentekoon että palvelujen asiakkaiden osallisuutena palvelujen kehittämiseen ja arviointiin. Ainoastaan asiakkaan osallisuus itseään koskevissa asioissa voi lopulta varmistaa palvelujen asiakaslähtöisyyden, eikä se voi rajautua vain palvelun kuluttajana tehtyihin valintoihin (emt., 103). Kokemusasiantuntijuuteen perustuva asiakasosallisuus toteutuu hyvinvointipalveluissa myös vertaistukena. Se ilmenee esimerkiksi vertaistukiryhmissä, yksilökohtaisena neuvontana tai verkkovälitteisenä tuen jakamisena.

Osallistumisen kanavia avautuu myös asiakas- ja potilasjärjestöjen välityksellä.

Palvelujen käyttäjien osallistumista kokemusasiantuntijoina on yleensä pidetty myönteisenä asiana, erityisesti työikäntöjen osalta (Falk ym. 2013; Jankko 2005). Sen sijaan aiemmissa tutkimuksissa on vähemmän tietoa siitä, miten asiakkaat voivat vaikuttaa päätöksentekoon koskien palvelujen laajempia linjauksia, resursseja tai henkilöstöratkaisuja. Myös osallistuminen palvelujen varsinaiseen tuottamiseen on vähäistä, mikäli mukaan ei lasketa omaishoitoa, perinteistä vapaaehtoistointia ja vertaistuen eri muotoja.

Suomessa osallistumisen vaikutuksia palveluihin ei ole vielä laajamittaisesti tutkittu. Yksittäisistä hankkeista on saatu rohkaisevia kokemuksia asiakkaiden ottamisesta mukaan palvelujen arviointiin (Beresford & Salo 2008). Kulloinkin kyseessä olevien palvelujen tarvitsijat ja käyttäjät tai alueen asukkaat voivat tuoda palvelujen järjestämiseen sellaista erityistä osaamista, jota asiantuntijoilta ja poliittiselta eliitiltä puuttuu. Esimerkiksi eteläpohjalaisessa Aijjoos-hankkeessa (Alanen, Koponen & Nevala 2012) yli 75-vuotiaat palvelujenkäyttäjät korjasivat kuntien palveluoppaiden kielen palvelunkäyttäjille ymmärrettävään muotoon ja laativat palvelujen arvioinnille asiakaslähtöiset kriteerit. OSALLI-suushankkeessa ja työttömien nuorten osallistumistutkimuksessa nuoret laativat yksityiskohtaisen listan palvelujensa kehittämisehdotuksista ja esittelivät ne kansanedustajille, kunnallispoliitikoille ja johtaville virkamiehille (Närhi, Juvonen & Matilainen 2014). Myös sosiaalityön opetuksessa ja tutkimuksessa on yhä useammin ryhdytty hyödyntämään kokemusasiantuntijoita. Monet asiantuntijat ja poliittiset päättäjät ovat näissä yhteyksissä myöntäneet, että palvelujen järjestämisen kysymyksiin voi löytyä varteenotettavia vastauksia niiltä ihmisiltä, joita palvelujen järjestäminen koskee. Kokemusasiantuntijoita on ryhdytty systemaattisesti kou-

luttamaan (Niskala & Savilahti 2014), ja heillä on oma yhdistyksensä (Koulutetut Kokemusasian-tuntijat ry. 2015). Kokemusasiantuntijuus kohdistuu palvelujärjestelmässä ammattilaisten työn tukemiseen ja vertaistuen tarjoamiseen muille asiakkaille.

Osallistumisen lupauksen näkökulmasta olen-naista ei aluksi ole se, onko osallistumisella ja kuulluksi tulemisella vaikutusta. Äänen saaminen ja kuulluksi tuleminen voivat olla uutta ja merkityksellistä sellaisenaan, varsinkin jos niihin yhdistyy kokemus kunnioituksesta ja tunnustamisesta (Honneth 1995; Sennett 2004). Kaikissa osallistumistutkimuksissamme esimerkiksi tiedotusvälineiden, poliitikkojen ja viranomaisten tai kansainvälisten tutkijoiden osoittama kiinnostus osallistuvia palvelunkäyttäjiä kohtaan muodostui käänteentekeväksi ja rohkaisevaksi kokemukseksi. Tämän voisi tulkita jonkinlaiseksi kansalaisuuden palauttamiseksi.

Osallistumisparadigman petokset

Kriittisen teorian mukaan jokaiseen edistykseenkin utopiaan ja uudistukseen on sisäänrakennettuna mahdollisuus, että se kääntyy omaksi vastakohtakseen (Horkheimer & Adorno [1947]2006). Horkheimerin ja Adornon mukaan ihmisyhteisöt ovat kykeneviä *ryöstämään omat utopiansa*. ”Edistyksellä on taipumus tuhota juuri ne ideat, joita sen piti toteuttaa ja kehittää”, toteaa Horkheimer ([1946]1995, 210). Horkheimer ja Adorno osoittivat, että valistuksen projekti ei suinkaan etene lineaarisesti, vaan se on jatkuvasti vaarassa tyrehtyä tai jopa kääntyä itseään vastaan. Valistukselle voi käydä näin paitsi sitä suoranaisesti vastustavien tahojen toimesta, myös niiden yhteiskunnallisten instituutioiden muokkaamana, joiden piti se toteuttaa (emt.). Vapauden ja tasa-arvoisuuden tavoittelulla on aina myös vastavoimansa. Usein utopian ryöstäminen tai valistuksen itsetuho (Horkheimer & Adorno [1947]2006, 3) tapahtuu, kun vallanpitä-

jät päättävät ottaa uudistusaaatteen omakseen ja ryhtyä toteuttamaan sitä. Toisaalta Horkheimer ja Adorno viittaavat myös populismin mahdollisuuteen, kun ”subjekteiksi päästetään ihmiset, joilta on viety oma subjektiviteetti” (emt., 180). Osallistumisen lupaus edellyttää autonomisesti ajattelevia, täysivaltaisia ihmisiä, jotka eivät ole autoritaarisesti johdettavissa.

Adorno ja Horkheimer ([1947]1969) täsmentävät, että petoksesta tulee joukkoilmiö silloin kun kyse ei ole enää vain yksittäisen ihmisen pettämisestä. Joukkopetoksessa toivottu muutos tyrehtyy rakenteellisesti tai vesitty vähittäin tavalla, jota ihmiset eivät ehkä edes tunnista, koska se koskee kaikkia. Hyvinvointivaltion lupaus kaikkien kansalaisten kohtuullisen tasa-arvoisista mahdollisuuksista hyvään elämään on sinänsä esimerkki ihmiskunnan valistuksen prosessin lupauksista. Se on teoriassa edelleen mahdollista, mutta siihen kohdistetut odotukset paljastuvat yhä useammin joukkopetokseksi.

Toisen maailmansodan kauhujen jälkeisen kriittisen valistuksen projektin ydintavoitteena oli täysivaltainen aikuinen kansalainen, joka ei olisi minkään ulkopuolisen auktoriteetin manipuloitavissa (Adorno [1957]1971). Adorno ja Horkheimer ([1947]1969, 50) viittaavat erityisesti kulttuuriteollisuuteen ja massaviihteeseen joukkopetoksena. Niiden tuotteita tarjotaan ihmisille ”valistuksena” eli vapautena ja itsenäisinä valintoina, vaikka ne toimivatkin kulttuuria yhdenmukaistavina ja tarpeita manipuloivina kulutuksen vankiloina. Kulttuuriteollisuus lupaa pakoa harmaasta arjesta, mutta lupaukseen vastataan vain kuvilla ja näyttäntöinä, ei todellisina arjen muutoksina. Adorno ja Horkheimer vertaavat tätä tilanteeseen, jossa ravintolan asiakkaan pitää tyytyä vain lukemaan ruokalistaa ilman että hän voi tilata mitään.

Kriittisen teorian tarkoittamassa mielessä osallistumisen joukkopetos ei rajaudu vain siihen,

että jokin osallistumista, emansipaatiota tai tasa-arvoisuutta lisäävä uudistus pysähtyy. Joukko-
petoksen ydin on siinä, että ihmiset menettävät
itsemääräämisoikeutensa ja subjektiviteettinsa,
mutta eivät ehkä edes itse tunnista näin tapahtu-
neen. Jäsenmän osallistumisparadigman petos-
ten tarkastelun hyvinvointipalveluissa kahteen eri
näkökulmaan. Aluksi tarkastelen osallistumistek-
nologioiksi nimeämiäni yleisempiä ajankohtaisia
hyvinvointipalveluihin kytkeytyviä kehityssuun-
tauksia, jotka ovat jo kääntyneet osallistumisen
petoksiksi. Toisessa alaluvussa nimeän konkreet-
tisempia esimerkkejä siitä, miten osallistumisen
petokset ilmenevät hyvinvointipalvelujen ja nii-
den kehittämisen käytännöissä.

Osallistumisteknologia hallinnan välineenä

Kriittisen tarkastelun mukaan osallistumispa-
radigmassa on tapahtumassa murros, jossa se
kääntyy itseään vastaan. Kriittiset tutkijat kat-
sovat, että osallistumisparadigmasta on tulossa
yhä enemmän ihmisten hallinnan uusi väline ja
osallistumisteknologiasta laajamittaisen alista-
misen työkaluvarasto (Horstman ym., tulossa).
Osallistumisteknologia ei siis viittaa vain tieto- ja
viestintäteknologian soveltamiseen, vaan eri-
lasiin ohjelmiin, politiikan alalajeihin, mene-
telmiin ja teknisiin ratkaisuihin, joilla pyritään
edistämään kaikkien kansalaisten osallistumista
ja inklusiota. Tämä tapahtuu samaan aikaan
kun palveluja ja ihmisten sosiaalisia oikeuksia
heikennetään. Hyvinvointipalvelujen ammatti-
laiset valjastetaan kehittämään osallistumista ja
aktivoitumista edistäviä käytäntöjä. Samalla kan-
salaisten epävirallisten sosiaalisten verkostojen
voimavaroja kytketään tiukemmin osaksi julkisen
huolenpidon järjestelmiä. (Knibbe, Horstman &
Meershoek 2015.) Kehityksen tulkintaan sopii
myös Latourin (2005) toimijaverkkoteoria, jos-
sa varsin erilaiset tahot yhteiskunnassa alkavat
katsoa samaan suuntaan, toistaa samankaltaisia
totuuksia ja muodostaa tietoisuutta muokkaavaa

toimijaverkkoa, jota yhdistää tässä tapauksessa
osallistumisparadigma.

Yleisen kansanvaltaisen osallistumisen ohella
osallisuutta halutaan hyvinvointipalveluissa edis-
tää nimenomaan erilaisten riskiryhmien kohdal-
la (STM 2012a). Riskiryhmien kategorisoinnista
saattaa muodostua positiivisen erityiskohtelun ja
erityisryhmien digitaalisen rekisteröinnin myötä
uudenlainen epädemokraattinen ulottuvuus pal-
veluihin. Ian Hacking (2006, Thoutenhoofdin ja
Hjörnen 2015 mukaan) tunnistaa, kuinka tiede,
hallinto ja teknologia yhdessä ”luovat ihmisiä, joi-
ta ei ennen ollut olemassa”. Lääketiede, biologia,
genetiikka, sosiaalipalvelut sekä erilaiset kasvat-
us- ja hallintojärjestelmät ovat yhdessä ryhtyneet
rekisteröimään tietoja, joita yhdistämällä yksilöitä
voidaan profiloida varsin pitkäaikaisesti erilai-
siin kategorioihin. Hyvää tarkoittavat ”varhaiset
puuttumiset” tai vaikkapa lastensuojeluilmoi-
tukset, joilla halutaan tukea yksilön osallisuutta
ja estää syrjäytymistä, luovatkin uusia sosiaalisia
erityisryhmäkategorisointeja (myös Satka ym.
2011). Niistä muodostuu digitaalisia vankiloita,
joista yksilö ei ehkä pääse koskaan enää eroon.
Lopulta niitä voidaan käyttää ulossulkemisen vä-
lineenä. Osallistumisteknologian ote muuttuikin
ohjaussuhteeksi, josta ei saa kieltäytyä. Inkluu-
sion ajatus on hyvä vain silloin, jos sen kohteille
tarjotaan elämänlaadun todellista paranemista
ja ”sisäänheittäväksi” lähdetään omaehtoisesti.
(Siisiäinen 2010; 2014.)

Dramaattisin joukkopetos sisältyy aktivointipoli-
tiikkaan, johon ihmiset veloitetaan, mutta joka
saattaa johtaa toistuviin pettymyksiin elämänti-
lanteiden tai työtilanteiden normalisoitumisen
sijaan (Kotiranta 2008). Nuorten ikäluokkien koh-
dalla petos on käytännössä hyvinkin syvälinen,
koska nuori ei hyvälläkään koulutus pohjalla ja
kaikki yhteiskunnan ja markkinoiden vaatimukset
täyttämällä välttämättä pääse kiinni pysyviin työ-
suhteisiin ja niiden kautta realisoituihin unelmiin.

Heikommin koulutetut nuoret, joilla on kenties profiileissaan joitakin riskitekijöitä ja rajoituksia, ovat tilanteessa, jossa kukaan ei voi rehellisesti taata heidän onnistuvan elämässään, vaikka he toimisivat juuri niin kuin heitä ohjataan. Useat heistä tunnistavat jo tämän petoksen tai ainakin haluavat varjella itseään uusilta pettymyksiltä. Siksi he välttelevät viranomaisotetta ja sellaisia aktivointitoimenpiteitä, joita he eivät koe mielekkäiksi. Kriittisen teorian näkökulmasta tulkittuna juuri kieltäytyminen osallistamisvaateista osoittaa autonomista ajattelua ja orastavaa subjektiivitumista. (Närhi, Kokkonen & Matthies 2014.)

Osallistumisteknologiset toimenpiteet voivat pahimmillaan toimia ihmisen subjektiviteetin, itsemääräämisoikeuden ja jopa ihmisoikeuksien alistajina, kun ne velvoittavat häntä erilaisiin aktivointitoimenpiteisiin toimeentulon menettämisen uhalla (Stamm 2015). Myös lempeämmät ”syrjäytymisuhassa olevien” ihmisten auttamisyrietykset, joissa työntekijällä ei ole kuitenkaan mahdollisuutta paneutuvaan yksilölliseen työskentelyyn asiakkaan omien näkemysten pohjalta, saavat asiakkaan tuntemaan itsensä entistä vieraammaksi omassa elämässään. Auttamistoiminnan lähtökohtana on järjestelmän omien asiakassuunnitelmien, seurannan ja prosessimallien toteuttaminen. (Närhi, Kokkonen & Matthies 2014.)

Rauno Perttula (2015) on osoittanut, kuinka toisen asteen opiskelijoita vaaditaan ennen kaikkea kuulumaan koulutusjärjestelmään syrjäytymisen ehkäisemisen nimissä, vaikka järjestelmällä ei olisi mitään mielekästä tarjottavaa heidän elämäntilanteelleen tai tukea heidän kriiseilleen. Esimerkkinä emansipatorisen osallistumisen kääntymisestä alistamiseksi käy Perttulan kuvaama toistuva tilanne ammatillisessa koulutuksessa. Herkässä oman tulevaisuutensa rakentamisen vaiheessa olevaa nuorta syyllistetään kouluhulluttomuudesta tai motivoitumattomuudesta.

Hän ei diagnosoimattomien psykososiaalisten vaikeuksien vuoksi kuitenkaan kykene juuri kyseisellä hetkellä opiskelemaan tai osallistumaan aktivointiohjelmiin. Rangaistukseksi nuorelta evätään opintotuki, vaikka ratkaisu vaatisi paneutuvaa yksilöllistä sosiaalityötä. (Emt., 12.) Latourin (2005) toimijaverkkoteoriaa soveltaen Perttula (2015, 54) tunnistaa, kuinka keskenään hyvin erilaiset yhteiskunnalliset toimijat järjestäytyvät yhdessä hallinnan välineeksi muokatun syrjäytymispuheen alle. Syrjäytymisen ehkäisyyn sekoitetaan hybridisesti vaikkapa teknisiä laitteita, symbolisia merkityksiä, kehollisia toimintoja ja sosiaalisia prosesseja, mutta käytännössä niissä voi olla kyse uudentyypisistä vallankäytön asteesta. Perttula katsookin, että syrjäytymispuhe toimii nimenomaan uudenaikaisena hallinnan välineenä. Osallistumisen lupaus muutoksesta ja paremmasta elämästä muuttuu hallinnaksi, joka ylläpitää osattomuutta tai jopa syventää sitä.

Yksi osallistumisparadigman kritiikin juonne perustuu Michel Foucault'n kriittiseen yhteiskunta-analyysiin. Foucault'laisen osallistumiskritiikin (mm. Dean 1999; Rose 2005) voi tiivistää teesiksi, jonka mukaan osallistuminen ja osallisuus ovat vain merkkejä siitä, miten syvällisesti kansalaiset ovat sisäistäneet itsensä hallinnan (*self-governance*) ja itsekurin. Täten vallanpitäjät voivat hallita kansalaisia etäältä saamalla heidät omaksumaan erilaisia tapoja tuottaa itse itseään ohjaavia ja valmentavia toimintoja. Esimerkiksi terveyttä edistävä ja liikuntaan aktivoiva uusi teknologia kuvastaa kiistattomien hyötyjensä ohella myös sitä, miten vastuuta hyvinvoinnista siirretään ihmiselle itselleen. Tällaisessa osallistumisparadigman käänteessä ihminen subjektiivoituu vain paimentamaan itse itseään ja ”emansipoituu” irti julkisten palvelujen tarpeesta.

Osallistumisparadigma uhkaa suistua sellaisen hallinnan välineeksi, jossa pidetään oikeutettuna ohjata kansalaisia pitäytymään yhteiskunnan val-

tavirran tavoitteiden mukaisissa aktiviteeteissa, ennen kaikkea talouskasvun tavoittelussa. Yhteiskunnan ulkopuolelle jääminen ei ole enää vain yksilöllinen tragedia vaan riski yhteiskunnan turvallisuudelle, koska tällöin ei voida kontrolloida, mitä ulkopuolella tehdään ja ajatellaan. Osallistumisen emansipatorinen potentiaali muuttuu varsin suoraviivaisesti alistamisen välineeksi silloin, jos ihminen haluaisi jostakin syystä hetkittäin olla yhteiskunnan ulkopuolella tai kyseenalaistaa valtavirran tavoitteet.

Klasien Horstman ja kumppanit (tulossa) muistuttavat, että myös sosiaalitieteet ovat mukana mahdollistamassa muutosta hyvinvointiyhteiskunnasta osallistumisyhteiskuntaan. Ne tuottavat tutkimuksilla ja kehittämishankkeilla osallistumisparadigmalle perusteluita, välineitä ja teknologioita. Lisäksi ne arvioivat osallistumishankkeita ja tunnistavat esteitä sekä menestymistarinoita. Onkin sanottu, että osallistumishankkeiden oikeutus ei ole kovin vahva, ellei niillä ole yhteyttä demokraattiseen osallistumiseen ja uudenlaisen julkisuuden kehittymiseen (emt.; myös Fung 2007; Habermas 1987; Latour 2005).

Osallistumisen petoksen paikkoja hyvinvointipalveluissa

Hyvinvointipalveluissa moderni osallistumisparadigma on toistaiseksi ilmennyt vasta erillisissä hankkeissa (esim. KASTE-ohjelma). Paradigman asettumista osaksi sote-uudistuksessa luotavia sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteita joudutaan vielä odottamaan. Osallistumisteknologian uusimmassa kehityksessä petoksen piirteitä lisää se, että osallistumista tukevissa ohjelmissa painopiste on enemmän yksilöllisessä osallisuudessa ja osallistamisessa kuin yhteisöllisessä ja kollektiivisessa, vaikuttamaan pyrkivässä osallistumisessa. Katse kiinnittyy enemmän yksilöllisen käyttäytymisen säätelyyn, aktivointiin ja terveyden edistämiseen kuin poliittisiin ja rakenteellisiin osallistumisen esteisiin. Mitä heikommassa asemassa

ihminen on, sitä enemmän häneen kohdistuu kontrollia ja sitä vähemmän valtaistamista. Kuten Närhi ja Kokkonen (2014) ovat tunnistaneet, jo hallitusohjelmien ja ministeriöiden strategioiden tasolla osallistuminen ymmärretään tavalla, joka kohtelee eri väestöryhmiä eri tavoin. Kärjistäen osallistumisparadigma lisää hyväosaisille oikeuksia, mutta huono-osaisille velvollisuuksia. Tämä liittyy erityisesti koulutukseen ja työllisyyteen, jolloin osallisuus nähdään edellytyksenä toimeentulolle. (Närhi & Kokkonen 2014.)

Osallistumisen edistämisen petollinen potentiaali korostuu silloin, kun osallistumista edistetään hankkeena. Osallistumishankkeiden uskottavuutta vähentää se, että yhteiskunnassa samaan aikaan toisaalla kavennetaan demokratiaa, lisätään eriarvoisuutta ja heikennetään hyvinvointipalveluja. Esimerkiksi Suomessa käynnissä olevat etuisuuksien ja palvelujen rajuimmat leikkaukset kohdistuvat heikoimmassa asemassa oleviin väestöryhmiin, ja samaan aikaan erilaiset kehittämissuunnitelmat, kuten STM:n Kaste-ohjelma, ESR:n ohjelmat ja RAY:n rahoitukset pyritään kohdistamaan samojen väestöryhmien osallisuuden vahvistamiseen. Residuaalisten hankkeiden tilapäinen onnistuminenkaan ei voi kompensoida eikä lopullisesti menetettyä osallisuutta universaaleihin palveluihin, koulutuksiin ja etuisuuksiin – tavallisten kansalaisten kastiin. Näin osallistumishanke vahvistaa osaltaan osattomuutta.

Osallistumishankkeiden tähtihetkien ja kiistatottomien onnistumisten merkitys voi sataa ensisijaisesti niitä toteuttaneiden organisaatioiden laariin profiiliin kirkastumisena, tieteellisinä julkaisuina tai opinnäytteinä. Sen sijaan parannuksia osallistujien elinoloissa ei välttämättä aina saavuteta. Hyvinvointipalvelujen järjestelmät ovat kovin jäykkiä omaksuma pysyvästi uudenlaisia toimintatapoja tai ottamaan vastuuta esimerkiksi asuinalueen omaehtoisen korttelikahvilan jatkuvuudesta. Varsinkin heikoimmassa asemassa ole-

vien kansalaisten omaehtoinen toiminta, kuten lähiö- ja kyläaktiviteetit ovat varsin haavoittuvia, koska ne ovat riippuvaisia yksittäisten aktivistien voimavaroista. (Matthies & Kauer 2004; Matthies & Rantamäki 2013.) Aktiivisesti osallistuneet kansalaiset kokevat tullessa petetyiksi ja vapaaehtoistoimijat hyväksikäytetyiksi, jos hanke ei jatku tai sen tuottamat hyvät toimintamallit lopetetaan hankkeen jälkeen. Asiakkaiden aktiivinen osallistuminen voikin paljastua hankkeen jälkeen lähinnä hanketoimijoita ja tutkijoita hyödyttäneeksi yksittäiseksi episodiksi asiakkaiden elämässä. Kysyin eräissä hyvinvointialan esitelmätilaisuudessa yleisön kokemuksia asiakkaiden osallistumisesta, ja työntekijät kertoivat sen toteuttamisesta maakunnallisessa mielenterveys-hankeessa. Työntekijät kertoivat kokeneensa, että mielenterveyskuntoutujien toimiminen kokemusasiantuntijoina ja heidän ponnistelunsa palvelujen kehittämiseksi ovat hyviä ”hoitokeinoja”, jotka nostattavat asiakkaan itsetuntoa. Sen sijaan työntekijät eivät kokeneet itse oppineensa mitään asiakkaiden kokemustiedosta.

Useissa osallistumishankeissa osallistettavat henkilöt pääsevät siis eri tavoin ”lukemaan ruokalistaa”: kokeilemaan kuulluksi tulemistä, vaikuttamista, demokratisoitumista, paremman elämän saavuttamista tai oikeaa työelämää. Asiakas kokee arvostuksen nousua suostuttuaan osallistumaan hankkeeseen ja antaessaan sille aikaansa, kokemuksiaan ja osaamistaan. Ihmiset voivat päästä hetkellisesti maistamaan osallistumista, mutta he eivät saa haukata sitä kokonaan, vaan ainoastaan järjestelmälähtöisesti ja hankekohtaisesti annosteltuna. Palvelujärjestelmällä on harvoin pysyvää käyttöä heidän osallistumiselleen. Hankepyrähdyksillä voi toki olla yksilötasolla myönteisiä seurauksia. Kokemusasiantuntijana voi edetä hetkellisesti myös julkisuuteen ja siten voi ehkä avautua työmahdollisuuksia. Hankkeiden julkisuusmaailma tarvitsee kuitenkin pian taas uusia kasvoja, kokemuskertomuksia ja näyttöjä hyvistä käytännöistä.

Osallistumisen joukkopetoksia voi kriittisellä katseella tunnistaa myös hoivan ja omaishoidon kentältä. Siellä sitoudutaan osallistumaan omaisen hyvinvoinnista huolehtimiseen palvelunjärjestäjien kumppanina. Jossakin vaiheessa joudutaan ehkä toteamaan, että muita osallistujia ei ole ja että julkinen valta vetäytyy yhä enemmän tukien maksamisesta ja tukitoimien ylläpitämisestä. Vapaasti valitusta osallistumisesta voi tulla eräänlainen ansa. Monissa hyvinvointipalveluissa palvelunkäyttäjät ovat jo sisäistäneet hienovaraisen aktiivisuuden vaatimuksen. Jos vanhus ei osallistu palvelukodin liikuntatuokioon, hän saattaa kokea paheksuntaa ympäristössään. Vammaisen henkilön odotetaan ottavan kiitollisena vastaan hänelle tarjottavat toiminnalliset ohjelmat. Vanhempien on parasta osallistua lastensa päivähoidon, koulun ja harrastusten vanhempaintoimintaan, jottei epäilyjä perheen kunnollisuudesta pääse synty-mään.

Vesna Leskosek (2014) on analysoinut erityisesti Yhdysvalloissa ja sittemmin muun muassa Sloveniassa sovellettavia ohjelmia, joilla yleisöä patistetaan ilmiantamaan ympäristöstään ”hyvinvointihuijareita”, etuuskien väärinkäyttäjiä (*welfare fraud*). Leskosek kääntää termin toisinpäin osoittamalla, että niukkuuspolitiikan seurauksena hyvinvoinnin lupaus on itse muuttunut kansalaisten huijaukseksi (*welfare as fraud*). Vaikka ihmiset osallistuvat aktiivointitoimenpiteisiin ja täyttävät *workfare*-politiikan vaatimukset, he eivät saavuta aina edes minimitoimeentuloa. Euroopan laajuisesti levinnyt uusi köyhyys pakottaa ihmiset kääntymään apua luvanneiden järjestelmien puoleen, mutta he saavatkin osakseen kontrollitoimenpiteitä ja epäilyjä huijauksesta. (Emt., 62.)

Harri Raisio ja Pirkko Vartiainen (2011) puhuvat osallistumisen illuusiosta, harhasta. Kansainvälisessä osallistumiskeskustelussa on puhuttu osallistumisen tyranniasta (Cooke & Kothari 2004). Osallistumisparadigman joukkopetos voi

toteutua näennäisosallistumisena tai suoranaise-
na ihmisten harhauttamisena: osallistumisella ei
ehkä olekaan tarkoitus muuttaa mitään olennais-
ta valtasuhteissa tai ihmisten elinoloissa. Osallis-
tumisparadigman vaikuttavuuden arvioimiseksi
onkin tärkeää kysyä, mihin osallistumisella pit-
källä aikavälillä pyritään. Osallistumispuheessa
on silmiinpistävää, että melko harvoin maini-
taan osallistumisen intentio, kohde tai edes sitä
asiaa, mihin tulisi osallistua. Annetts ja kumppa-
nit (2009, 257) korostavat, että sosiaalipoliittiset
kansalaisliikkeet ovat aina mobilisoituneet kamp-
paillakseen konkreettisesta hyvinvoinnista ja re-
sursseista. Siksi myös osallistumisen merkitystä
on arvioitava kysymällä, missä määrin osallis-
tuminen edistää kamppailua osallistujaryhmän
hyvinvoinnin resursseista. Esimerkiksi taannois-
essa hankkeessamme totesimme lähiön kokoon-
tumispaikan vahvistavan osallistujien sosiaalista
pääomaa vain sellaisella tavalla, joka auttoi heitä
juuri ja juuri selviytymään (*getting by*) mutta ei
pääsemään eteenpäin elämässään (*getting ahead*)
tai saamaan lapsilleen parempaa tulevaisuutta
(Matthies 2003).

Sote-uudistuksen kestokohteeksi joutunut palve-
lujärjestelmä itsessään on nykyään yhä etäisem-
pi, jopa mysteerinen kansalaisten näkökulmasta.
Kansalaisen on monessa tapauksessa erityisesti
ponnisteltava löytääkseen palvelut ja tullakseen
toimeen palvelujärjestelmän kanssa. Kun tut-
kimme nuorten aikuisten miesten kokemuksia
sosiaali- ja työvoimapalveluista, keskeistä oli
palvelujen kahtalainen merkitys osallistumisel-
le ja osallisuudelle (Närhi, Kokkonen & Matthies
2013). Yhtäältä palvelut koettiin välttämättömiksi
nuorten mahdollisuudelle olla ylipäänsä osalli-
sena yhteiskunnassa: palvelujen avulla he saivat
perustoimeentulon, koulutus- ja työllistymisvai-
htoehdot, toiminnallisuutta ja erilaista arjen tukea.
Erityisesti henkilökohtaista kohtaamista ja yksi-
löllistä ohjausta tarjoavat palvelut ja työpajat sai-
vat kiitosta, ja niissä asiakkaat kokivat positiivista

osallisuutta. Toisaalta palvelu- ja etuusjärjestelmä
itsessään muodosti monimutkaisen kokonaisuus-
den, jonka kanssa selviäminen vaati nuorilta täy-
simääräistä osallistumista ja keskittymistä asiak-
kaan rooliin, jotta minimaalisen toimeentulon
lähde ei jonkin virheen vuoksi olisi katkennut.
Mitä enemmän kontrollia ja perusteettomilta
tuntuvia sääntöjä nuoriin kohdistui, sitä enem-
män he kokivat ulkopuolisuutta, epäluuloisuutta
ja luottamuspulaa. Palvelut itsessään tuottavat siis
myös osattomuutta. (Emt.)

Osallistumisparadigman petollisia elementtejä
voi tulkita myös Habermasin klassisin termein
systeemin kolonialisaationa, joka kohdistuu
elämismaailmaan (Habermas 1987, 471). Kun
esimerkiksi hyvinvointipalveluissa pyritään hyö-
dyntämään ja tukemaan kansalaisten keskinäisiä
suhteita, vertaisapua ja yhteisöjen toiminnallisia
voimavaroja, pääsee julkinen valta niiden vä-
lityksellä tunkeutumaan yhä syvemmälle kan-
salaisten omaehtoiisiin keskinäissuhteisiin ja
elämismaailman sisäiseen vuorovaikutukseen.
Kansalaisyhteiskunnan kommunikaatoraken-
teet alkavat silloin menettää omaehtoisuuttaan ja
muokkautuvat yhä enemmän systeemin välinei-
den eli rahan ja oikeudellistumisen säätelemiksi
(Habermas 1987). Hyvinvointipalvelujen funktio
elämismaailman ja systeemin erillisuuteen välit-
täjänä vaihtuu tällöin kolonialisaation kanavaksi.

Johtopäätöksiä: Lupausten ja petosten rinnakkaisuus

Olen tarkastellut artikkelissa erikseen osallistu-
misparadigman lupauksia ja petoksia hyvinvoin-
tipalveluissa. Näiden syvä vastakkaisuus saattaa
vaikuttaa lähes yhteen sovittamattoman ristiriit-
taiselta. Juuri tästä syystä valistuksen dialektiikka
sopii käsitteellistämään osallistumisparadigman
molempia puolia. Onko osallistumista ja osalli-
suutta siis pyrittävä edistämään vai ei, kun se voi
niin helposti toimia itseään vastaan? Jos osallis-

tumisparadigmaa arvioi ylihistoriallisen valistuksen projektin osana, on kysyttävä, lisääkö se yksilöiden ja yhteisöjen vapautta, tasa-arvoisuutta sekä hyvinvointia ja uudistaako se yhteiskunnan demokratiaa.

Osallistumisparadigman kontingenttia vaikutusta voikin tulkita yksinkertaisesti modernisaatioon kuuluvana patologiana, joka seuraa väistämättä alasysteemien, kuten elämismailman ja julkisen vallan eriytymisestä (Heiskala & Husso 2013). Osallistumiseen sisältyvät valistuksen lupaukset voi ehkä kiteyttää siihen, että palveluja tarvitseva kansalainen voi saada osallistumisen välityksellä parhaimmillaan kunniallisen paikan yhteiskunnassa tavalla, jossa hänen kielteiset kokemukseensa kääntyvät voimavaraksi (Matthies, Närhi & Kokkonen, tulossa). Tämä voi mahdollistaa emansipatorisia muutoksia kansalaisen omassa elämässä ja palvelujärjestelmässä ja siten demokratisoida yhteiskuntaa. Osallistumisprosessit palautuvat parhaimmillaan valistuksen askeleiksi. Ero perinteiseen valistuksen ajatteluun on siinä, että lisäjärki ja tieto eivät osallistumisparadigmassa tule yksinomaan tieteeltä, vaan myös tiede voi oppia kansalaisen kokemustiedosta.

Vastaavasti petos syntyy samojen utopioiden romuttumisesta. Yksilöt saavat kunniallisen aseman osallistuvana kansalaisena ehkä vain pinnallisesti tai hankkeen ajaksi. Muutosta omassa elämässä tai palvelujen toimintatavassa ei ehkä synny, ja demokratia on karkaamassa palveluista kokonaan. Lopulta joudutaan toteamaan, että vallan rakenteita palvelujärjestelmässä, saati laajemmin yhteiskunnassa ei olla valmiita muuttamaan. Osallistumisparadigman toteutuminen punnitseekin palvelujärjestelmän ihmiskäsityksen ja arvot sekä asiantuntijuuden itseymmärryksen.

Petteri Niemi (2013) pohtii hyvinvointipalveluissa käytettävän vallan pahan ja hyvän olemusta osallistumisparadigman kannalta tärkeällä taval-

la. Paha valta voi olla väkivaltaa, voimankäyttöä, pakottamista, manipulaatiota, sortoa, hyväksikäyttöä ja ylivaltaa (emt., 44). Niemen mukaan näistä osa voi olla lähtökohtaisesti aina eettisesti tuomittavaa, osa voi jossakin tilanteessa olla hyväksyttävää ja osa periaatteessa neutraalia, mutta tietyissä tilanteissa kuitenkin pahaa valtaa. Osallistumiskeskustelussa on tärkeä tiedostaa, että periaatteessa jo suostuttelu on vallankäyttöä, mutta se voi joissakin tapauksissa olla yksilön ja hänen yhteisönsä kannalta heidän oman etunsa mukais- ta. Ammattilaisille on annettu tällaiseen enemmän tai vähemmän hienovaraiseen vallankäyttöön monenlaisia oikeuksia varsinkin suhteessa osallistumiseen ja aktivoitumiseen. Vallankäytön ulottuvuutta ei poista hyvä tarkoitus tai ”parempi tieto” siitä, mikä on toiselle hyväksi. Tietoisuus omasta vallankäytöstä ja sen jatkuva kriittinen arviointi ovat hyvinvointipalveluissa siksi loputtoman tärkeitä. Ylipäänsä osallistumisen pe- toksiin ja kolonialisaatioon voidaan vastata yhä uudestaan vain osallistumisen omilla välineillä: kriittisellä keskustelulla, valppaalla julkisuudella ja jatkuvasti uusiutuvilla demokratian muodoilla – habermasilaisittain siis kommunikaatiolla.

Osallistumisparadigma ei rajaudu palveluorganisaatioiden yksittäisiksi toiminnallisiksi muutoksiksi, vaan se heijastaa parhaimmillaan perusteellisempaa aikakauden muutosta kohti suvaitsevaisempaa, taitavampaa ja vähemmän autoritaarista palvelujärjestelmää. Osallistamista ei kannata mahdollistaa, jos jo etukäteen lähdetään vaihtoehdottomuudesta. Osallistumisen ydin on siinä, että eri vaihtoehtoja voidaan punnita ja arvioida niiden vaikutuksia eri suunnista. Roland Rothin (2011) mukaan eurooppalaisissa yhteiskunnissa on tällä hetkellä käynnissä lukuisia merkittäviä, joskin kompastellen eteneviä yhteiskunnallisia uudistuksia (esim. sosiaaliturva, julkiset palvelut, yliopistouudistus, liikennepoli- tiikan suurhankkeet, energiaratkaisut). Näistä kokemuksista voidaan oppia, että mittavat hankkeet

eivät yksinkertaisesti enää onnistu ilman laajojen kansalaispiirien osallistumista, koska niiden ansiosta voidaan ajoissa tunnistaa myös hankkeiden kriittiset kohdat.

Sote-uudistuksen yhä jatkuvissa sumeissa välitiloissa hyvinvointipalvelut eivät välttämättä enää hahmotu kansalaisille sellaisena kollektiivisena hyveenä, että he olisivat kansalaisina ja palvelujen käyttäjinä valmiita vaikuttamaan niiden säilymiseen. Julkisen, avoimen keskustelun foorumin tapa kantaa vastuunsa sekä kansalaisten osallistuminen siihen ovat Suomessa muotoutumassa uudelleen. Palvelujen deliberatiiviset osallistumiskokeilut eivät näytä heijastuvan sote-uudistuksen ytimeen edes osallistumisteknologisena legitimaationa. Päinvastoin kansalaisyhteiskunnallisen demokratian ja palvelujärjestelmän uudistamisen välinen yhteys on etäännyntynyt sote-prosessissa historiallisen kauas.

Petoksen jatkuvasta mahdollisuudesta huolimatta on edelleen tärkeää pitää kiinni osallistumisparadigman kehittämisestä hyvinvointipalveluissa ja kansalaisten oikeudesta osallisuuteen. Tämä koskee myös Leskosekin tunnistamaa uhkaa siitä, että lupaus hyvinvoinnista valistuksen projektina uhkaa kääntyä joukkopetokseksi. Kuten valistuksen dialektiikan teoreetikot toteavat: „... *die Aufklärung muß sich auf sich selbst besinnen, wenn die Menschen nicht vollends verraten werden sollen*”² (Horkheimer & Adorno [1947]2006, 5). Joukkopetoksen välttämiseksi valistuksella ei ole muuta vaihtoehtoa kuin vedota itseensä, muistuttaa itse itsestään. Tällöin keskustelu palautuu myös tutkijoiden ja kehittäjien tärkeään rooliin toimia valppaina kehityksen seuraajina, hyvinvoinnin toteutumistapojen uudistajina ja reflektion tukena. Juuri osallistumistutkimuksen haasteena on varjella osallistumisparadigmaan

sisältyvää valistuksen projektia. Samalla kriittisen tieteen haasteena on myös varjella itseään kyynistymiseltä suhteessa emansipatoristen uudistusten mahdollisuuteen.

Kirjallisuus

- ADORNO, THEODOR W. & MAX HORKHEIMER. [1947]1969. „Zur Neuausgabe”. Vorwort zum Horkheimer Max und Theodor W. Adorno *Dialektik der Aufklärung*. Philosophische Fragmente. http://phoenix.blogspot.de/images/dialektik_aufklaerung.pdf (Luettu 28.01.2015.)
- ADORNO, THEODOR W. [1957]1971. „Erziehung nach Auswitz”. Teoksessa *Erziehung zur Mündigkeit*, toim. Theodor W. Adorno. Frankfurt: Suhrkamp, 88–104.
- ALANEN, JENNI, MINNA KOPONEN & MARJA-LIISA NEVALA (TOIM.). 2012. *Yhdessä enemmän hyvinvointia*. Aijjoos-kumppanuushanke. Kauhava: Kauhavan Seudun Vanhustenkotiyhdistys.
- ANNETTS, JASON, ALEX LAW, WALLACE MCNEISH & GERRY MOONEY. 2009. *Understanding social welfare movements*. Bristol: Polity Press.
- COOKE, BILL & UMA KOTHARI. (TOIM.) 2004. *Participation: The New Tyranny?* Lontoo: Zed Books.
- BERESFORD, PETER 2001. ”Service Users, Social Policy and the Future of Welfare”. *Critical Social Policy* 21:4, 494–512.
- BERESFORD, PETER & MARKKU SALO. 2008. *Kokemuksen muodonmuutos*. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.
- BERESFORD, PETER. 2009. ”Osallistumisen ja valinnan jännitteet terveydenhuollossa – palvelunkäyttäjän näkökulma”. Teoksessa *Kansalaisesta kuluttajaksi. Markkinat ja muutos terveydenhuollossa*, toim. Meri Koivusalo, Eeva Ollila & Anna Alanko. Helsinki: Gaudeamus, 248–256.
- DEAN, MITCHELL. 1999. *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. Lontoo: Sage.
- DELIBERATIIVISEN DEMOKRATIAN INSTITUUTTI. 2014. ”Puntarointi, julkinen harkinta vai keskusteleva demokratia?” *Uutiset* 25.12.2014. <http://www.deliberaatio.org/-delibero/wordpress/?p=834#more-834> (Luettu 28.4.2015.)
- DZYZEK, JOHN S. 2000. *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press.
- EUROPEAN COMMISSION. 2010. *EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels: COM 2020 final. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF> (Luettu 20.1.2011)

2 ”Valistuksen on muistutettava itselleen itsestään, jotta ihmiskunta ei tulisi täysin itsensä pettämäksi.”

- EVERS, ADALBERT. 2009. "Civiness and Civility: Their Meanings for Social Services". *Voluntas* 20:3, 239–259.
- EVERS, ADALBERT & ANNE-MARIE GUILLEMARD. 2013. "Reconfiguring Welfare and Reshaping Citizenship". Teoksessa *Social Policy and Citizenship*, toim. Adalbert Evers & Anne-Marie Guillemard. New York: Oxford University Press, 359–388.
- FALK, HANNA, MARJO KURKI, PÄIVI RISSANEN, SINI KANKAANPÄÄ & NIINA SINKKONEN. 2013. *Kuntoutujasta toimijaksi, kokemus asiantuntijuudeksi*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpäpaperi 39. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110670/URN_ISBN_978-952-302-028-3.pdf?sequence=1 (Luettu 25.09.2016)
- FINLEX. 2014. *Sosiaalihuoltolaki 1301/2014*. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301> (Luettu 14.6.2015)
- FUNG, ARCHON. 2007. "Democratic Theory and Political Science: A Pragmatic Method of Constructive Engagement." *American Political Science Review* 3:101, 443–458.
- GRETSCHEL, ANU & TOMI KIILAKOSKI (TOIM.). 2012. *Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvulla*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 118. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- HABERMAS, JÜRGEN. 1987. *Theorie des kommunikativen Handelns*. Band 2. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- HACKING, IAN. 2006. *Kind of People, Moving Targets*. The tenth British Academy Lecture, read 11 April, 2006 at the British Academy. DOI:10.5871/bacad/9780197264249.003.0010 (Luettu 15.5.2015)
- HEISKALA, RISTO & HUSSO, MARITA. 2013. "Modernin maailman patologiat". Teoksessa *Suomen sillat tulevaisuuteen*, toim. Juho Saari. Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 8. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 297–323.
- HONNETH, AXEL. 1995. *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Polity Press.
- HORKHEIMER, MAX. [1946]1995. "Järkeä itseään vastaan. Muutamia huomioita valistuksesta." Julkaistu suomeksi teoksessa *Mitä on valistus?* toim. Juha Koivisto, Markku Mäki & Timo Uusitupa. Tampere: Vastapaino, 209–222.
- HORKHEIMER, MAX & THEODOR W. ADORNO. [1947]2006. *Dialektik der Aufklärung*. 16. Auflage. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- HORSTMAN, KLASIEN, MARE KNIBBE, AGNES VAN MEERSHOEK & LYNNE KEEVER (TOIM.). (TULOSSA) *Unraveling Technologies of Citizen's Participation and Public Accountability. The Limits of Measurement in Changing European Welfare States*.
- THE INDEPENDENT. 17.3.2013. *Dutch King Willem-Alexander Declares the End of the Welfare State*. <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/dutch-king-willemalexander-declares-the-end-of-the-welfare-state-8822421.html> (Luettu 28.1.2015)
- JANKKO, TERHI. 2005. *Kuntoutumista kouluttautumalla - mielenterveyden kokemusasiantuntijat*. Kaveri-projekti 2001–2004: palvelujen käyttäjien kouluttautuminen kouluttajiksi, arvioijiksi ja vertaistukiryhmien ohjaajiksi. Loppuraportti. Tampere: Muotitalan asuin- ja toimintakeskus.
- JOHANSSON, HÅKAN & BJOERN HVINDEN (TOIM.). 2007. *Citizenship in Nordic Welfare States*. Lontoo: Routledge.
- KANANOJA, AULIKKI, VUOKKO NIIRANEN & HARRI JOKIRANTA. 2008. *Kunnallinen sosiaalipolitiikka. Osallisuutta ja yhteistä vastuuta*. Jyväskylä: P-S-kustannus.
- KANT, IMMANUEL. 1784. "Mitä on valistus?" Julkaistu suomeksi teoksessa *Mitä on valistus?* toim. Juha Koivisto, Markku Mäki & Timo Uusitupa. Tampere: Vastapaino 1995, 86–94.
- KANT, IMMANUEL. 1798. "Edistyykö ihmiskunta jatkuvasti kohti parempaa?" Julkaistu suomeksi teoksessa *Mitä on valistus?* toim. Juha Koivisto, Markku Mäki & Timo Uusitupa. Tampere: Vastapaino 1995, 113–128.
- KATTILAKOSKI, MARI, AILA-LEENA MATTHIES & NIINA RANTAMÄKI. 2011. "Kansalaisosallistuminen maaseudun hyvinvointipalveluissa". *Maaseudun Uusi Aika (MUA) Maaseutututkimuksen ja politiikan aikakauslehti* 19:2, 5–19.
- KETTUNEN, PAULI. 2001. "The Nordic Welfare State in Finland". *Scandinavian Journal of History* 26:3, 225–247.
- KNIBBE, MARE, KLASIEN HORSTMAN & AGNES VAN MEERSHOEK. 2015. "The State of Citizen Participation — Background." Paper presented at the workshop *The State of Participation: Unraveling New Entanglements of Science, Professional Work, Inequalities, Health and Resilience*. University of Maastricht, 5–6.2.2015.
- KNIJN, TRUDIE & MARIT HOPMAN. 2015. "Parenting Support in the Dutch 'Participation Society'." *Social Policy & Society* 14:4, 645–656.
- KOTIRANTA, TUIJA. 2008. *Aktiivoinnin paradoksi*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 3335. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KOULUTETUT KOKEMUSASIAANTUNTIJAT RY. 2015. *Verkkosivut*. <http://www.kokemusasantuntija.fi/> (Luettu 17.11.2015)
- LAITINEN, MERJA & NISKALA, ASTA, TOIM. 2013 *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino,
- LATOUR, BRUNO. 2005. *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- LESKOSEK, VESNA. 2014. "From Welfare Fraud to Welfare as Fraud". Teoksessa *Social Change and Social Work*, toim. Timo Harrinkari, Pirkko-Liisa Rauhala & Elina Vironkangas. Surrey: Ashgate, 49–65.
- MATTHIES, AILA-LEENA. 2002. "Paikallisstrategiat syrjäytymistä vastaan. Eurooppalaisen vertailututkimuksen johtopäätöksiä". Teoksessa *Marginaalit ja sosiaalityö*, toim.

- Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen. SoPhy 14 Jyväskylä: Jyväskylä University Press, 233–252.
- MATTHIES, AILA-LEENA. 2003. "Asukastoiminta sosiaalisena pääomana — käsitteen operationalisointia ja kritiikkiä tapaustutkimuksen pohjalta". Teoksessa *Mitä yhdistykset välittävät – Tutkimuskohteena kolmas sektori*, toim. Sakari Hänninen, Anita Kangas & Martti Siisiäinen. Jyväskylä: Atena, 150–166.
- MATTHIES, AILA-LEENA. 2007. "Toisenlainen kolmas sektori: Pohjoismaiden sosiaali- ja terveysjärjestöt tutkimuksen valossa". *Yhteiskuntapolitiikka* 72:1, 57–71.
- MATTHIES, AILA-LEENA. 2014a. "How Participation, Marginalisation and Welfare Services are Connected". Teoksessa *Participation, Marginalisation and Welfare Services. Concepts, Politics and Practices Across European*, toim. Aila-Leena Matthies & Lars Uggerhoej. Surrey: Ashgate, 3–18.
- MATTHIES, AILA-LEENA. 2014b. "Sosiaalihuollon ja kansalaisyhteiskunnan suhde sivistyneen demokration peilinä". Teoksessa *Suomalaisen sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*, toim. Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö. Tampere: Vastapaino, 42–61.
- MATTHIES, AILA-LEENA & KATHLEEN KAUER (TOIM.). 2004. *Wiege des sozialen Kapitals. Bürger-Engagemnet und lokale Ökonomie in einem Ostdeutschen Stadtteil*. Bielefeld: Kleine Verlag.
- MATTHIES, AILA-LEENA, KATI NÄRHI & DAVE WARD (TOIM.). 2001. *The Eco-social Approach in Social Work*. SoPhi 58. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- MATTHIES, AILA-LEENA, KATI NÄRHI & TUOMO KOKKONEN. (TULOSSA). "Between Promise and Deception of Participation – Janus-faces of Welfare Services of Unemployed Young People". Käsitörjoius, vertaisarvioitavana.
- MATTHIES, AILA-LEENA & LARS UGGERHOEJ (TOIM.). 2014. *Participation, Marginalization and Welfare Services: Concepts, Politics and Practices Across European Countries*. Farnham, Surrey: Ashgate.
- MATTHIES, AILA-LEENA, MARJA JÄRVELÄ & DAVE WARD (TOIM.). 2000. *From Social Exclusion to Participation. Exploration across Three European Cities*. Department of Social Sciences and Philosophy. Working Papers no 106. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- MATTHIES, AILA-LEENA & NIINA RANTAMÄKI (TOIM.). 2013. *Hyvinvointitalkoot. Miten kuntalaisten osallistuminen tukee palveluita*. Kampa-hanke. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- MÖTTÖNEN, SAKARI. 2010. *Kuntalaisen muuttuvat roolit. Uusi Kunta 2017 –julkaisu 1*. Helsinki: Kuntaliitto Kommunalförbundet. iemi, Petteri. 2013. "Hyvä, paha valta". Teoksessa *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*, toim. Merja Laitinen & Asta Niskala. Tampere: Vastapaino, 31–54.
- NISKALA, ASTA & TERHI SAVILAHTI. 2014. *Kokemusasiantuntijuus kehittäjäasiakas-, kokemuskouluttaja- ja vertaistukitoiminnassa*. Opas. <http://www.kokemusasiantuntija.fi/> (Luettu 17.11.2015)
- NÄRHI, KATI, TUULA JUVONEN, & SARI MATILAINEN. 2014. "Nuorten ääni kuuluviin." Teoksessa *oSallisuuden jäljillä*, toim. Arja Jämsén & Anne Pyykkönen. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys: Saarijärvi, 130–150. <http://www.jelli.fi/lataukset/2014/05/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf> (Luettu 17.11.2015)
- NÄRHI, KATI & TUOMO KOKKONEN. 2014. "Transformation of Participation Politics and Social Citizenship in Finnish Welfare Governance". Teoksessa *Participation, Marginalisation and Welfare Services. Concepts, Politics and Practices Across European*, toim. Aila-Leena Matthies & Lars Uggerhoej. Surrey: Ashgate, 95–112.
- NÄRHI, KATI, TUOMO KOKKONEN & AILA-LEENA MATTHIES. 2013. "Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehtoja sosiaali- ja työvoimapaaluissa". Teoksessa *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*, toim. Merja Laitinen & Asta Niskala. Tampere: Vastapaino, 113–145.
- NÄRHI, KATI, TUOMO KOKKONEN & AILA-LEENA MATTHIES. 2014. "Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä". *Janus* 22:3, 227–244.
- OSTROM, ELINOR. 1990. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PERTTULA, RAUNO. 2015. *Syrjäytymispuhe hallinnan strategiana opiskelijahuollon sosiaalityössä*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 517. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/45264/978-951-39-6076-6_valitos20022015.pdf?sequence=1 (Luettu 15.02.2015)
- RAISIO, HARRI & PIRKKO VARTIAINEN. 2011. *Osallistumisen illuusioista aitoon vaikuttamiseen*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. Kuntaliiton verkkojulkaisu: http://shop.kunnat.net/product_details.php?p=2636 (Luettu 5.2.2012)
- RANTAMÄKI, NIINA. 2013. "Mikä mahdollistaa, mikä estää osallistumista? Yhteenvetoa KAMPA-hankkeen kokemuksista." Teoksessa *Hyvinvointitalkoot. Miten kuntalaisten osallistuminen tukee palveluita*, toim. Aila-Leena Matthies & Niina Rantamäki. 2013. Kampa-hanke. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 54–59.
- ROSE, NIKOLAS. 2005. *Powers of Freedom. Reframing Political Thought*. Cambridge: University Press.
- ROSENBERG, SHAWN W. 2007. *Can the People Govern? Deliberation, Participation and Democracy*. Hampshire: Palgrave.

- ROTH, ROLAND. 2011. *Die Blockade zwischen Staat und Bürgern – Demokratie im Wandel*. Deutschlandfunk. Hintergrund 01.01.2011. Radiositemä: www.dradio.de/dlf/sendungen/hintergrundpolitik/1349042/ (Luettu 5.1.2011)
- SATKA, MIRJA, LEENA ALANEN, TIMO HARRIKARI & ELINA PEKKARINEN (TOIM.). 2011. *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Tampere: Vastapaino.
- SENNETT, RICHARD. 2004. *Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa*. Tampere: Vastapaino.
- SIISIÄINEN, MARTTI. 1992. "Social Movements, Voluntary Associations and Cycles of Protest in Finland 1905–1991." *Scandinavian Political Studies* 5:1, 21–40.
- SIISIÄINEN, MARTTI. 2010. "Osallistumisen ongelma." *Kansalaisyhteiskunta-lehti* 1:1, 8–40. <http://kans.jyu.fi/lehti/2010-1/artSiisiainen>. (Luettu 29.4.2011)
- SIISIÄINEN, MARTTI. 2014. "Four Faces of Participation". Teoksessa *Participation, Marginalisation and Welfare Services. Concepts, Politics and Practices Across European*, toim. Aila-Leena Matthies & Lars Uggerhoej. Surrey: Ashgate, 29–46.
- STAMM, INGO. 2015. *Das Menschenrecht auf soziale Sicherheit. Sozialpolitisches Handeln am Beispiel Deutschlands und Finnlands*. Diss. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft mbH.
- STM. 2008. *Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma KASTE 2008—2011* http://www.hyvinvointiklusteri.fi/tiedostot/File/STM_KASTE2008-11.pdf (Luettu 27.3.2015)
- STM. 2012a. *Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma KASTE 2012—2015*. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5197397&name=DLFE-18303.pdf (Luettu 27.3.2015)
- STM. 2012b. *Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5065240&name=DLFE-22206.pdf (Luettu 21.3. 2015)
- THL. 2015. *Sokra - Osallisuuden palaset*. Youtube-video. <https://www.youtube.com/watch?v=yzsPm6kJRwQ>
- THOUTENHOOFD, ERNST D. & EVA HJÖRNE. 2015. "New Techniques of Difference: Participation in Inclusive Education". Paper presented at the workshop "The State of Participation: Unraveling New Entanglements of Science, Professional Work, Inequalities, Health and Resilience". University of Maastricht, 5–6.2.2015.
- VALKAMA, KATJA & HARRI RAISIO. 2013. "Kansalaisraati – deliberatiivinen demokratia rakenteellisen sosiaalityön muotona?" Teoksessa *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*, toim. Merja Laitinen & Asta Niskala. Tampere: Vastapaino, 87–112.
- VALOKIVI, HELI. 2008. *Kansalainen asiakkaana. Tutkimus vanhusten ja lainrikköjen osallisuudesta, oikeuksista ja velvollisuuksista*. Acta Universitatis Tamperensis 1286. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- VAN BERKEL, RIIK, HARRY COENEN & RUUD VLEK (TOIM.). 1998. *Beyond Marginality? Social Movements of Social Security Claimants in the European Union*. Aldershot: Ashgate.